

JUOZO NAUJALIO 1906 METŲ *LIETUVIŠKAS BAŽNYTINIS GIESMYNAS* LIETUVIŠKOS CHORINĖS MUZIKOS LEIDYBOS KONTEKSTE

REGIMANTAS GUDELIS

Klaipėdos universiteto Chorvedybos katedra
K. Donelaičio g. 54, LT-92144 Klaipėda, Lietuva
El. paštas: gudelis.r@gmail.com

2006 spalio 25 dieną sukako 100 metų, kai Kaune buvo išleistas Juozo Naujalio (1869–1934) *Lietuviškas bažnytinis giesmynas* [21]. Daugelis jame paskelbtų giesmių: *Pulkim ant kelių, Gul šiandiena, Sveikas, Jėzau gimusis, Alyvų daržely, Jėzau Kristau maloniausias, Linksma diena mums prašvito, Graudūs verksmai, Valandos*, taip pat litanių, lotyniškų antifonų ir dabar yra giedama bažnyčiose, o kai kurios iš jų įrašytos į plokšteles. *Lietuviškas bažnytinis giesmynas – pirmasis* lietuviškas katalikų giesmynas daugiabalsiam chorui, savo istorine reikšme prilygstantis pirmiesiems lietuviškų liaudies dainų rinkiniams chorui – Vinco Kudirkos *Kanklės* [12], Vydūno *Lietuvos aidos* [35], *Lietuvos varpeliai* [36]. Iš kitų lietuviškos chorinės muzikos leidinių, pasirodžiusių iki Pirmojo pasaulinio karo, *Lietuviškas bažnytinis giesmynas* išsiskiria gana aukšta notacijos ir poligrafijos kultūra.

Paradoksalu, bet dėl įvairių priežasčių *Lietuviško bažnytinio giesmyno* istorinė reikšmė buvo nutylėta; leidinys liko nepaminėtas net naujoje lietuviškoje „Muzikos enciklopedijoje“, kurioje tema *giesmynas* aptarta išties plačiai ir profesionaliai [26]. *Giesmyno* nustūmimas į nacionalinės kultūros paraštes yra niekuo nepateisinamas, dėl to jo vaidmuo tautos kultūroje turi būti iš naujo peržiūrėtas ir adekvačiai įvertintas.

Šios aplinkybės paskatino *Lietuvišką bažnytinį giesmyną* laikyti mokslinio tyrimo objektu ir naujai interpretuoti jo istorinę reikšmę. Kai kuriuos šio giesmyno aspektus straipsnio autorius jau yra aptaręs kituose savo darbuose [7, 8]. Tačiau liko neaptartas dar vienas svarbus problemos aspektas – *Lietuviško bažnytinio giesmyno* reikšmė lietuviškos chorinės muzikos leidybos kontekste. Išnagrinėti šį probleminį klausimą ir yra straipsnio tyrimo tikslas. Autorius tikisi, jog šios temos tyrimas praplės lietuviškų knygų leidybos 1904–1914 m. ypatybių analizę [2] rūšiniu aspektu.

Tyrimo objektas – J. Naujalio *Lietuviškas bažnytinis giesmynas* chorams lietuviškų gaidų leidybos kontekste. Tyrimo metodai – istorinė menotyrinė ir lyginamoji analizė, apibendrinimas.

Lietuviškos chorinės muzikos leidyba XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje

Atkreipsime dėmesį į iškiliausius, istoriškai vertingus chorinės muzikos leidinius.

Pirmojoje lietuviškoje knygoje – Martyno Mažvydo *Katekizme* (1547) buvo 11 giesmių, 10 jų su melodijomis. Tačiau po jo iki pat XIX a. pabaigos Lietuvoje katalikų giesmynai buvo leidžiami daugiausiai be melodijų, tik su psalmių ir giesmių tekstais. Giesmių melodijas paprasti giedotojai mokėsi iš atminties, o vargonininkai – daugiausia iš tuo laiku Lietuvoje paplitusių lenkiškų giesmynų su melodijomis: Marcino Mioduszewskio *Śpiewnik kościelny* (1838) [14] ir Jano Siedleckio *Śpiewniczek* (1881) [27].

Pirmosios lietuviškos mišios chorui – Juozo Kalvaičio *Miszios ant pamenklo sukaktuvių penkių šimtų metų nuo apkriktyjimo Lietuvos ...* [10] – buvo išleistos 1889 m. Tilžėje. Netrukus 1894 m. Rytprūsiose pasirodė ir Woldemaro Hofheinzio *Giesmių balsai* [9] – pirmasis lietuvininkų protestantų giesmynas vienam–keturiems balsams su vargonų pritarimu.

Tuo pat metu, kilus tautiniam atgimimui, susirūpinta ir liaudies dainų melodijų publikavimu. Ši darbą pradėjo laikraštis „Aušra“ (1883–1886), ja pasekė „Tėvynės sargas“ (1896–1904), „Žinyčia“ (1900–1902), o V. Kudirkos „Varpas“ (1889–1905) paskelbė net 15 dainų, daugumą jų harmonizuotų chorui. Dalis šių dainų vėliau buvo įtrauktos į *Kanklių* pirmąją (1895) bei antrąją (1899) gaidų sąsiuvinius. Abiejuose *Kanklių* sąsiuviniuose paskelbta po 18 dainų, iš viso 36 dainos. 1902 m. pasirodė prabangiai Tilžėje išleistas lietuviškas dainų rinkinys – Leono Eremino *Dainos* [4]. Knyga Lietuvoje nepaplito, nes joje, išskyrus kelias paties L. Eremino harmonizuotas liaudies dainas, buvo paskelbtos *Liedertafel* stiliaus vokiečių-austrų dainos, išverstos į lietuvių kalbą. 1904 m. Tilžėje Vydūnas išleido *Lietuvos aidos*, 1909 m. – *Lietuvos varpeliai*. Dainos buvo skirtos Tilžės lietuvių giedotojų draugijos ir kitiems lietuvininkų chorams.

Esant tokiai gaidų leidybos situacijai 1906 m. pasirodė mūsų aptariamas J. Naujalio *Lietuviškas bažnytinis giesmynas*, taip pat ir jo paties 8 lietuviškos tautiškos dainos [15], tarp kurių buvo ir tokios vėliau populiarios dainos kaip *Miškas užia* bei *Grožybė Lietuvos (Lietuva brangi)* ir kt. Tai nebuvo pirmosios mūsų muzikos patriarcho J. Naujalio chorinės muzikos publikacijos. Jau 1896 m. kompozitorius Regensburge (Vokietijoje) išleido *Missa in Honorem st. Casimiri* (vyrų chorui), o 1901 m. Varšuvoje motetus *Caligaverunt*, *Popule meus* ir *Vexilla regis*.

Plintant lietuviškų chorų sąjūdžiui, didėjo tautinių dainų poreikis. Kaip atsakas į jį iki Pirmojo pasaulinio karo dar išėjo apie 12 įvairaus dydžio chorinių dainynų: J. Naujalio *15 tautiškų dainų* (1908) [16], jo kantata *Garbė didvyriui* (1909) [19] ir *Dainos mišriam* chorui (1912) [18]; Mikalojaus Konstantino Čiurlionio *Vieversėlis* (1909) [3]; Miko Petrausko *Trimėtas* (1910) [25]; Stasio Šimkaus *Dainų dainorėlis* (1912) [30] ir *Mūsų dainos* (1911) [31]; Jono Vanagaičio *Lietuvių tėvynės dainos* (1911) [34]; Juozo Neimonto *Pirmutinė kregždutė* (1909) [23] ir *Kanklės* (1913) [24]; Juozo Gudavičiaus *Žemaitiškos dainos* (1912.) [6]; Juozo Tallat-Kelpšos *Lakštutė* (1917) [32].

Apskritai nuo J. Kalvaičio *Mišių* pasirodymo (1889) iki Pirmojo pasaulinio karo išėjo apie 18 stambesnių lietuviškų chorinių gaidų leidinių. Susumavus visas atskiruose leidiniuose ir periodikoje (taip pat Vilniuje 1911–1915 m. ėjusioje „Aušroje“) publikuotas dainas ir giesmes chorui, bendras kūrinių skaičius siektų apie 450 vienetų. Be to, Peterburge Česlovas Sasnauskas 1909 m. išleido 12-ka *Lietuviškos muzikos* sąsiuvinį, o 1915 m.– *Requiem*.

Lietuvoje ir JAV lietuviškos dainos bei giesmės chorams buvo publikuojamos papildomai pasitelkus dauginimo aparatus, todėl prie jau minėto chorinių publikacijų skaičiaus pridėjus mažatiražius leidinėlius galutinis publikacijų skaičiaus sudarytų gerokai per 500 vienetų [11].

Šiame chorinės muzikos leidybos kontekste *Lietuviškas bažnytinis giesmynas* išsiskyrė ne tik tuo, kad jis buvo pirmasis katalikų giesmynas chorui, bet ir, kaip jau minėta, ypatinga istorine reikšme.

Pakartotinio leidimo *Lietuviškas bažnytinis giesmynas* nesulaukė, nes geriausios jo giesmės, patobulinus tekstų kalbą, buvo perkeliamos į kitus leidinius.

Giesmyno publikavimas Kaune

1865 m. rugsėjo 13 d. caro valdžiai uždraudus Lietuvoje nacionalinę spaudą, buvo uždarytos visos lietuviškų raidynų spaustuvės, sunaikinti spausdinimo įrengimai. Visa nelegali lietuviška literatūra – laikraščiai, knygos, gaidos – buvo spausdinama už Rusijos imperijos ribų, daugiausia Tilžėje. Iš pirmiau minėtų 18-os lietuviškų chorinės muzikos leidinių (įskaitant pakartotinius leidimus) Tilžėje buvo išspausdinta 11 leidinių, Kaune – 4, Seinuose – 4, po vieną Heidelberge, Varšuvoje ir Helsinkyje. Atšaukus spaudos draudimą 1904 m. gegužės 7 d., Lietuvoje pradėjo veikti daug mažų pajėgių spaustuvių, tačiau dėl įvairių priežasčių lietuvių muzikai ir toliau spausdino savo leidinius Tilžėje.

Viena pirmųjų spaustuvių, pradėjusių spausdinti lietuvišką literatūrą, buvo Maksimo Sokolovskio ir Arono Estrino spaustuvė Kaune, jau 1904 m. vasarą įsigijusi

lietuvišką raidyną. Šiek tiek žinių apie šią spaustuvę randame Bostone išleistoje *Lietuvių enciklopedijoje* [13], o didelėje Viliaus Užtupo monografijoje *Lietuvos spaustuvės 1522–1997* [33] – tik kelis žodžius.

M. Sokolovskio ir A. Estrino spaustuvėje J. Naujalis išspausdino keturis savo chorinius ir keletą kitų leidinių. Joje (oficialia rusų kalba) buvo išleisti ir J. Naujaliao vadovaujamos Šv. Grigaliaus Didžiojo vargonininkų draugijos įstatai [37].

Tačiau vėlesnius savo leidinius J. Naujalis išleido už Lietuvos ribų: *Mažasis bažnytinis giesmynėlis* pasirodė Tilžėje [22], o antrasis *8 lietuviškų tautiškų dainų* [17] leidimas ir *Dainos mišriam chorui* – Seinuose.

Giesmyną J. Naujalis platino per savo ir kitus lietuviškus knygynus. Iš J. Naujaliao knygyno Kaune pajamų knygos matyti, jog *Lietuviško bažnytinio giesmyno* po 25 egzempliorius jis nusiuntė į J. Zavadskio ir P. Vileišio knygynus Vilniuje, penkis – į O. Januševičiūtės knygyną Biržuose ir kt. [20].

Anuo laiku J. Naujaliui platinti *Lietuvišką bažnytinį giesmyną* nebuvo lengva: jis buvo brangus, ne visiems prieinamas. Antai *8 lietuviškos tautiškos dainos* kainavo 60 kapeikų, *15 tautiškų dainų* – 65 kapeikas, *Giesmynėlis* – 60 kapeikų, o *Lietuviškas bažnytinis giesmynas* – net 250 kapeikų. To laikotarpio laikraščiuose „Vilniaus žinios“ ir „Viltis“ randame žinučių, jog *Giesmyną* kaip didelį turtą įsigijo parapija, nupirko klebonas. Paprasti vargonininkai muzikos literatūros pirko mažiau.

Lietuviško bažnytinio giesmyno notografinė kultūra

Norint susidaryti įspūdį apie *Lietuviško bažnytinio giesmyno* leidybos ir notografinę kultūrą reikėtų jį lyginti su kitais leidiniais, tarkime, išleistais Tilžėje.

J. Kalvaičio *Mišios* (1889), kurias pas kompozitorių užsakė ir gaidų spausdinimą parėmė iškilius kultūros veikėjas kunigas Juozas Lideikis, galima sakyti, yra aukščiausio notografijos lygio leidinys. Keturbalsio choro partitūra pateikta keturiuose linijose (kiekvienam balsui – atskira penklinė!), atskirai užrašyta choro balsus dubliuojanti vargonų partija. Tai tiesiog išskirtinis atvejis.

W. Hoffheinzo *Giesmių balsai* buvo išleisti Heidelberge. Lietuviškas tekstas gotišku šriftu ir taisyklingos gaidos atstovauja aukštai vokiečių notografinėi kultūrai. Tačiau partitūra čia užrašyta dviejose penklinėse („vargoninio“ tipo).

V. Kudirkos *Kanklių* I ir II dalis išleido Petras Mikolainis Tilžėje. Tiesa, pirmąjį leidinį jis pasirašė M. Noveskio slapyvardžiu. Abu leidiniai kuklūs, plonyčiai, bet notografijos lygis gana aukštas.

Vydūno *Lietuvos aidos* ir *Lietuvos varpeliai* taip pat išleisti Tilžėje, Otto v. Mauderode's spaustuviėje, lietuvininkų draugijos „Rūta“ iniciatyva. Notografija supaprastinta (raktai ir ženklai tik pirmame penklinių junginyje, leidiniai mažo formato etc.).

Prieš pat pasirodant J. Naujaliao *Lietuviškam bažnytiniam giesmynui*, 1905 m. Vilniuje H. Bojaruniecass [28] išleido giesmyną lenkiškų bažnyčių reikmėms. Jame randame daug giesmių, patekusių ir į J. Naujaliao giesmyną. Tačiau vilnietiška leidyba netvarkinga: netaisyklingi takto brūkšniai, kartojimo ženklai ir natų kotelių rašyba. Atrodytų, natas spaudai rengė ne profesionalas, o mėgėjas.

Notografijos lyginimas bus neišsamus, jeigu J. Naujaliao *Lietuviško bažnytinio giesmyno* nepalyginsime su M. K. Čiurlionio dainų rinkiniu *Vieversėlis*. Ši maža knygelė buvo vienas reikšmingiausių lietuviškos chorinės muzikos leidinių. Deja, didžiojo mūsų tautos menininko darbas buvo išleistas, tarkime, „namudiniu“ lygiu. (Ant viršelio matome įrašą: „Dainas surinko ir savo lėšomis atspausdino Vincas Palukaitis. Varšuva. J. Pesio ir B-vės „Saturn“ spaustuviė“.) Raktai ir ženklai prie jų užrašyti tik pirmame penklinių junginyje, natos ir metrų rodikliai netaisyklingi, o smuiko raktas („sol“) ne ant antros, o ant trečios linijos (!). Natų koteliai užrašyti tai iš kairės, tai iš dešinės pusės.

Susidarius bendrą vaizdą apie to meto leidybos kultūrą, galima sakyti, jog *Lietuviškas bažnytinis giesmynas* išėjo solidus, dekoruotu viršeliu, kokybiškai surinktu tekstu.

Kalbėdami apie šio giesmyno notografinę kultūrą, pirmiausia atkreipsime dėmesį į vieną svarbią aplinkybę: J. Naujaliui teko susisteminti įvairias *muzikines giedojimo formas* (litanijas, psalmodijas, antifonas, lotyniškus himnus, giedojimą vienu ir keliais balsais), kurias savo ruožtu reikėjo užrašyti diferencijuotai. Notografija privalėjo būti aiški, suprantama ir menkai išsilavinusiems parapijų vargonininkams. Be to, teko taupyti ir brangų popierių. Visa tai paskatino ieškoti efektyvių pačios notografijos pateikimo būdų. Mūsų manymu, juos rasti pavyko.

Naujove *Lietuviškame bažnytiniame giesmyne* laikysime penklinių (vienos ir kelių) diferencijuotą išdėstymą lapo erdvėje.

Tuo laikotarpiu spausdinimo plokštėje būdavo nubrėžiamos penklinės per visą „lapą“ su *rastra* (specialiu įrankiu „grėbliu“), o paskui graviruojamos gaidos. Todėl

pasitaikydavo, kad išrašius natas likdavo kelių centimetrų ilgio tuščios penklinės. Tokių penklinių likučių pirmuosiuose lietuviškuose gaidų leidiniuose, net ir L. Eremino *Dainose*, gausu. J. Naujalio *Lietuviškame bažnytiniame giesmyne* jų nėra – penklinės čia baigiasi natomis.

Giesmyno partitūrose penklinių skaičius griežtai atitinka balsų skaičių; monodija užrašoma vienoje penklinėje, choras dvejose. Toks penklinių dalijimas ypač tinka giedant antifonu, kai viena penklinė (celebranto partija) gretinama su choro atsakymu, pateiktu dvejose penklinėse. Choro atsakymas visur atskiriamas tiesiąja akolade, dažnai ir „tuščiu“ tarpeliu tarp abiejų partijų. Toks balsų skaidymas į atskirus penklinių kompleksus ne tik palengvina partitūros skaitymą, bet ir teikia vaizdinį pasitenkinimą. Antai daugelis *Giesmyno* puslapių (pvz., 4, 6, 8, 55, 70 ir kt.) tampa tiesiog gražiais gaidų grafikos paveikslais, išmargintais maldų tekstais. Tai irgi reikšminga. Šis chorinės muzikos užrašymo būdas vėliau Lietuvoje buvo retai taikomas, bet paplito mūsų laikų modernioje muzikoje.

Giesmyne esama ir trūkumų – nevienoda natų forma, kurią lėmė natų graviravimo ir „išmušimo“ plokštėje kalto technika. Sveikosios ir pusinės natos paprastai esti „kiaušinio“ formos, pakrypusios aukštyn į dešinę. *Lietuviškame bažnytiniame giesmyne* šios natos yra taisyklingo ovalo formos ir nepakrypusios. Taisyklingos, pakrypusios tik natos „do“, „si“ ir dar kai kurios kitos. Natų koteliai turi vienas į kitą žiūrėti „nugaromis“, čia jie „žiūri“ įvairiai. Raktai, matyt, štampuoti, nes yra klasikinės formos, kaip Tilžės leidiniuose. Be to, šiame giesmyne atsirado ir klaidingų natų bei garsaeilių, dėl to prireikė padaryti 15 atitaisymų (žr. *Klaidų pataisymas*). Analogišką trūkumą matome ir rinkinyje *8 lietuviškos tautiškos dainos*. (Šio rinkinio antrame leidime, atspausdintame Seinuose, natų ir metro rodiklio „C“ rašyba taisyklinga.)

Literatūriniuose giesmių tekstuose dvibalsis „uo“ rašomas kaip ū. Tai galima traktuoti kaip *senieną*; šis dvibalsis taip buvo rašomas ankstyvojoje lietuvių raštijoje, tačiau jau nuo pačios XX amžiaus pradžios dauguma leidyklų perėjo prie šiuolaikinės „uo“ rašybos. Galėjo atsitikti, jog spaustuvininkas žydas A. Estrinas, saugodamas savo profesines paslaptis ir mokiniais priimdamas tik žydų tautybės žmones, atsiliko nuo lietuvių kalbos rašybos naujovių. Tačiau literatūrinio teksto pranašumas yra tas, kad jis užrašytas tarp penklinių, t. y. taip, kaip įprasta rašyti chorui. Minėtuose *Giesmių balsuose* ir *Śpiewnik kościelny katolicki* [29] tekstas buvo užrašytas virš penklinių, t. y. orientuojantis tik į melodijos giedojimą. *Lietuviškame bažnytiniame giesmyne* tekstas tarp penklinių.

J. Naujalis, siekdamas maksimalaus notografijos aiškumo, pateikė įvairius nurodymus ir paaiškinimus visiems suprantama kalba. Kai kur suteikė net papildomos

informacijos: pavyzdžiui, 57 puslapyje randame įdomų ekskursą apie suplikacijos *Šventas Dieve* melodijos lietuvišką kilmę.

Fragmentiška notografinės kultūros analizė vis dėlto rodo, jog *Lietuviškas bažnytinis giesmynas* tapo gražiu profesionalios gaidų leidybos pavyzdžiu vėlesniems lietuvių knygų leidėjams ir patiems muzikams.

Giesmyno paskirties ypatumai

Prisiminus, jog dar prieš dvylika metų išėjo W. Hofheinz'o *Giesmių balsai*, J. Naujalis *Giesmynas* iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti ne itin originalus. Tuo labiau kad dar tikslesnį jo analogą aptinkame Lenkijoje: ten Krokuvos vargonininkai vėlgi anksčiau parengė ir išleido stambų trijų dalių *Śpiewnik kościelny katolicki* (pirmoji dalis – 1904 m., antroji – 1905 m., trečioji – 1909 m.) [29]. Šiame leidinyje buvo net apie 1500 giesmių, o J. Naujalis *Lietuviškame bažnytiniame giesmyne* – tik 60. Be to, lenkų giesmynuose buvo nemažai melodijų, kurias jis harmonizavo iš naujo ir paskelbė savo giesmyne. Dar pridursime, jog J. Naujalis vos ne žodis žodin atkartoję ir lenkiškojo leidinio prakalbą. Tačiau akivaizdus sekimas visiškai suprantamas, nes J. Naujalis su lenkų muzikais bendravo nuo pat studijų metų Varšuvoje, o jų leidiniuose iš esmės siekiama tų pačių tikslų.

J. Naujalis *Lietuviškas bažnytinis giesmynas* nebuvo tik giesmių rinkinys; plačiau žiūrint – tai ir mokomoji knyga, kurioje keliami pedagoginiai tikslai: susisteminti to laiko liturginių giesmių repertuarą, pritaikyti jį chorams, diegti pirminę chorvedybos metodiką. Dėl to giesmyno „Prakalboje“ J. Naujalis apibūdino esamą giedojimo padėtį ir tikslus, o „Pasargoje p. p. Vargonininkams“ surašė praktinius patarimus, kaip vadovauti chorui.

Kitas *Giesmyno* bruožas, lemiantis jo vertę, – išskirtinis meniškumas.

Nors J. Naujalis giesmių melodijas harmonizavo įprastiniu vargoniniu-choriniu būdu, tačiau meniškumo požiūriu jo harmonizuotės aiškiai pranoko visas, paskelbtas pirmiau minėtuose giesmynuose. Kai kurias giesmes, kaip antai: *Piemenėliams vardienėliams*, *Sveikas, Jėzau, gimusis*, *Alyvų daržely*, galima priskirti prie pačių geriausių giesmės ir dainos melodijų harmonizavimo pavyzdžių visoje lietuvių chorinėje literatūroje. Tai gryna, tikroji choro muzika.

Mokomojo pobūdžio leidinių vargonininkams Lietuvoje vėliau išleista nedaug; 1920 m. išėjo Teodoro Brazio *Giedojimo mokykla*, o 1926 m. – *Choralo mokykla*. Bet jų mokomasis turinys ir tikslai kiti. Artimesni J. Naujalis giesmynui leidiniai – *Giedokime* visi [5] ir Rimanto Čekelio *Romos katalikų bažnyčios vargonininko vadovas* [1] – pasirodė tik pačioje XX a. pabaigoje.

Lietuviško bažnytinio giesmyno reikšmė tautos kultūrai

XIX–XX a. sandūroje *Lietuviškas bažnytinis giesmynas* buvo viena iš labiausiai apčiuopiamų vadinamosios muzikinės reformos rezultatų. Lietuvoje šis procesas sutapo su tautiniu atgimimu, nacionalinės kultūros formavimu ir lietuvybės skleidimu. Išižiėbė kova dėl gimtosios kalbos ir giedojimo bažnyčiose įteisinimo. Dramatiškos konfrontacijos tarp lietuvių ir prolenkiškai nusiteikusių maldininkų atmosferoje *Lietuviškas bažnytinis giesmynas* buvo išleistas kaip viešas lietuvybės manifestas su oficialia vyskupijos aprobacija (Nr. 1382. APROBATUR Caunae 1906 a. Maji 2 die. Miescislauš Episcopus mp.). Kadangi bažnyčiose lietuviai ir lenkai giedoja tas pačias giesmes, o konflikto priežastis buvo tik kalba, giesmynas tam tikru atžvilgiu vienijo visus tikinčiuosius. Kartu jis įprasmino istoriškai nulemtą lietuvių ir lenkų giedojimo tradicijos konvergenciją. Nepriklausomos Lietuvos Respublikos metais epizodiškai pareikštos giesmyno kritikos dėl jo „lenkiškumo“ neparėmė nei kiti muzikai, nei visuomenė.

Sovietinės okupacijos metais tradicinės liturginės giesmės, daugiausia giedamos per didžiąsias šventes – Kalėdas ir Velykas – propagavo religines ir tautines vertybes, kėlė pavergtos tautos dvasią.

Praejus visam amžiui nuo *Lietuviško bažnytinio giesmyno* pasirodymo galima drąsiai teigti: jis savo tikslą ne tik pasiekė, bet ir jį gerokai pranoko. Lieka viltis, kad šis ypač reikšmingas chorinės muzikos leidinys ateityje bus išleistas pakartotinai, nors kopijavimo būdu.

Išvados

Pirmieji lietuviškų dainų ir giesmių rinkiniai chorams buvo išleisti Tilžėje. J. Naujalio *Lietuviškas bažnytinis giesmynas* (1906) – pirmasis lietuvių katalikų liturginis giesmynas su partitūromis chorui – buvo išleistas Kaune vos atšaukus spaudos draudimą. Nuo jo prasidėjo lietuviškų gaidų leidyba Lietuvoje.

Šį giesmyną lyginant su kitais to meto lietuviškais gaidų leidiniais, spausdintais Tilžėje, Varšuvoje, Seinuose, atsiskleidžia aukšta jo notografinė kultūra, kurią įkūnijo M. Sokolovskio ir A. Estrino spaustuvė Kaune.

Lietuviškas bažnytinis giesmynas apibendrina XX a. pradžios bažnytinės muzikos reformos, tautinio atgimimo siekius ir kartu kūrybiškai įprasmino lietuvių ir lenkų giedojimo tradicijos konvergenciją. Aktualaus mokomojo ugdomojo pobūdžio giesmynas padėjo keturbalsio chorinio giedojimo bažnyčiose metodinius pagrindus.

Iš kitų lietuvių chorinės muzikos leidinių iki 1918 m. *Lietuviškas bažnytinis giesmynas* išsiskiria meniškai harmonizuotomis giesmėmis ir puikia notografinė kultūra, todėl jis turi didelę istorinę reikšmę.

Įteikta 2006 m. kovo mėn.

NUORODOS

1. ČEKELIS, Rimantas. *Romos katalikų bažnyčios vargonininko vadovas*. Vilnius: MMI, 2001.
2. ČERNIAUSKAITĖ, Violeta. Lietuviškų knygų repertuaro ypatybės tipologiniu ir teminiu aspektu 1904–1914 metais. *Knygotyra*, 2000, 36, p. 70–93.
3. ČIURLIONIS, Mikalojus Konstantinas. *Vieversėlis*. Dainas surinko ir savo lėšomis atspausdino Vincas Palukaitis. Varšuva, 1909.
4. EREMINAS, Leonas. *Dainos sudarytos ant keturių balsų*. Surinko Leonas Ereminas. Tilžė, 1902.
5. *Giedokime visi*. [Sudaryt. P. Bagdonavičius]. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1993.
6. GUDAVIČIUS, Juozas. *Žemaitiškos dainos*. Pavestos liaudies chorams. Sutaisė 2, 3 ir 4 mišriems balsams Juozapas Gudavičius. Tilžė, 1912.
7. GUDELIS, Regimantas. J. Naujalio „Lietuviškas bažnytinis giesmynas“ XX a. pradžios religinio ir tautinio paveldo požiūriu. *Soter*, 2005, 15 (43), p. 277–294.
8. GUDELIS, Regimantas. Litewski śpiewnik kościelny J. Naujalisa w świetle wzajemnych wpływów polsko-litewskich w tradycji śpiewu kościelnego. Iš *Polska i Litwa – duchowe dziedzictwo w Europie*. Lublin, 2005, s. 237–258. (*Homo meditans*, tom XXVI). ISBN 83-7306-241-6.
9. HOFFHEINZ, Karl Theodor Woldemar. *Giesmių balsai*. Heidelberg, 1894.
10. KALVAITIS, Juozas. *Miszios ant pamenklo sukaktuvių penkių šimtų metų nuo apkriztyjimo Lietuvos paskirtos kunigui Strazdeliui nabasznikui sudėtojai „Pulkim ant kelių“*. Tilžė, 1886.
11. *Knygos lietuvių kalba 1905–1917*: Kontrolinis sąrašas. Vilnius, t. 2, 1977. [Gaidos, p. 203–226]; ZABORAS, Algis. Lietuviška chorinė muzika JAV: Kompozitorių biografijos. Kūrinių rankraščiai ir spausdiniai Žilevičiaus-Kreivėno archyve. Chicago, 1999.
12. KUDIRKA, Vincas. *Kanklės*. Lietuviškos dainos 4 balsams (vyriškiems) sutaikytos. Parupino d-ras V. Kudirka. Tilžė, 1895; *Kanklės*. Lietuviškos dainos 4 balsams (vyriškiems) sutaikytos. Parupino d-ras V. Kudirka. Tilžė, 1899.
13. *Lietuvių enciklopedija*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1963, t. 28, p. 344.
14. MIODUSZEWSKI, Marcin. *Śpiewnik kościelny czyli piesni nabożne w kościele katolickim używane a dla wygody kościołów parafijnych*. Kraków, 1838.
15. NAUJALIS, Juozas. *8 lietuviškos tautiškos dainos*. Vyriškam ir maišytam chorui sutaikytos per J. Naujalį. Kaunas, 1906. Pastaba: bibliografinis leidinys *Knygos lietuvių kalba 1905–1917* nurodo kitą leidimo datą – 1905 m. [9, Nr. 6997].
16. NAUJALIS, Juozas. *15 tautiškų dainų*. Maišytam chorui. Garmonizavo J. Naujalis. Op. 14. Kaunas, 1908.
17. NAUJALIS, Juozas. *8 lietuviškos tautiškos dainos*. Vyriškam ir mišriam chorui sutaikė J. Naujalis. Op. 12. Antroji laida. Seinai, 1913.

18. NAUJALIS, Juozas. *Dainos mišriam chorui. Kantoj por mikšita horo*. Muzika J. Naujalio. Op.17. [1] Mūsų dirva. Žodžiai A. Jakšto. 2) Burtai. Žodžiai Maironio. 3) Lopšinė. Žodžiai A. Jakšto]. Sąsiuvas II. Seinai, 1912.
19. NAUJALIS, Juozas. *Garbė didvyriui*: Kantata. A. Jakšto žodžiai. J. Naujalio muzika. Kaunas, 1909.
20. NAUJALIS, Juozas. *Knygų registracijos žurnalas 1905–1906 m.* [J. Naujalio knygyno pajamų – išlaidų knyga.]. Lietuvos MA b-ka, Rankraščių skyrius. JNR–11, F 125–11, p. 53, 59, 64, 65, 67, 77, 102.
21. NAUJALIS, Juozas. *Lietuviškas bažnytinis giesmynas*: Partitūra. Adynos, Rožančius, graudūs verksmai, įvairios giesmės, Litanijos ir nekurie lotyniški himnai harmonizuoti vienam, trim ir keturiems balsams su pritarimu ir be pritarimo vargonų. Surinko ir harmonizavo parapijiniams chorams J. Naujalis. Išleido savo lėšomis autorius. Kaunas, 1906.
22. NAUJALIS, Juozas. *Mažas bažnytinis giesmynėlis*: tekstas su gaidomis. Sutaisė ir išleido savo lėšomis J. Naujalis. Kaune, 1908. Antrasis leidimas: J. Šenkės sp. Tilžėje, 1908 m.
23. NEIMONTAS, Juozas. *Pirmutinė kregždutė*. Seinai, 1909.
24. NEIMONTAS, Juozas. *Kanklės*: senovės lietuvių dainos trims lygiems balsams. Seinai, 1913.
25. PETRAUSKAS, Mikas. *Trimitas*: laisvos dvasios giesmės ir dainos. Tilžė, 1910.
26. POCIŪTĖ-ABUKEVIČIENĖ, Dainora. Giesmė. Iš *Muzikos enciklopedija*. Vilnius, 2000, t. 1, p. 452–454.
27. SIEDLECKI, Jan. *Śpiewniczek zawierający pieśni kościelne z melodyami dla użytku młodzieży szkolnej*. Kraków, 1881.
28. *Śpiewnik kościelny*. Uložyl Ks. H. Bojaruńiec. Wilńo, 1905.
29. *Śpiewnik kościelny katolicki: ułożony na 1 głos z organem, lub na 4 głosy mieszanne*. Kraków, 1904–1909, 3 części.
30. ŠIMKUS, Stasys. *Dainų dainorėlis*. Tilžė, 1912.
31. ŠIMKUS, Stasys. *Mūsų dainos*. Tilžė, 1911.
32. TALLAT-KELPŠA, Juozas. *Lakštutė*: dainų rinkinėlis pradedamajai mokyklai. Helsinkis, 1917.
33. UŽTUPAS, Vilius. *Lietuvos spaustuvės 1522–1997*. Vilnius; Kaunas: Viliaus Užtupo I-kla, 1998, p. 72.
34. VANAGAITIS, Jonas. *Lietuvių tėvynės dainos*. Tilžė, 1911.
35. VYDŪNAS. *Lietuvos aidos*. Tilžė, 1904.
36. VYDŪNAS. *Lietuvos varpeliai*. Tilžė, 1909.
37. *Уставъ общества органистов...* Ковно. Т-во «т-ип М. Соколовскаго» въ Ковнѣ. 1911.

**JUOZAS NAUJALIS' LITHUANIAN CHURCH PSALM BOOK (1906)
IN THE CONTEXT OF PUBLISHING LITHUANIAN CHORAL MUSIC**

REGIMANTAS GUDELIS

Abstract

The printing of Lithuanian songs and psalms began in Lithuania in the 19th century already, at the time of the press ban introduced by the tsar government. Illegal Lithuanian newspapers “Aušra” (*The daybreak*, 1883–1889), “Tėvynės sargas” (*The guard of the Fatherland*), “Žinyčia”, “Varpas” (*The bell*), published in Tilsit, printed the first melodies of Lithuanian songs and psalms. In Tilsit in 1889 Lithuanian mass by J. Kalvaitis was published as well as multi-voices psalm book – for the catholic churches. For Lithuanian protestant churches “Giesmių balsai” (*Psalm voices*) by W. Hofheinz was published in 1894. In 1895 the first collection of Lithuanian folk songs for the choir *Kanklės* by V. Kudirka was published. Until World War I 18 collections of Lithuanian psalms and songs were published all in all. In them, including the periodicals, up to 500 songs and psalms with the Lithuanian text were published. Besides, composer Č. Sasnauskas published his own Lithuanian choral music, *Requiem* and other sacral works with the Latin and Russian text in St. Peterburgh.

On 13th September 1865 when the tsar government introduced the ban on the national press in Lithuanian, all the Lithuanian alphabet printing houses were closed down, printing presses were destroyed. Lithuanian illegal press, including the notes was published in East Prussia in Tilsit. Here 11 Lithuanian works with notes were published until World War I, as well as 4 in Kaunas, 3 in Seinai, the rest in Heidelberg, Warsaw, Helsinki. The notation culture of the publication is different, because the quality of the notes' publishing depended on the clients' budget and possibilities to choose the way of printing.

In Kaunas in 1906 *Lithuanian church psalm book* by J. Naujalis was published. It was in general the first Lithuanian catholic psalm book with notes for the choir and the organ. *The Psalm book* generalized the reform of the church music introduced at the beginning of the 20th century. As since the ancient times there music had been a lot of psalms of Polish origin sing in Lithuanian part of them was harmonized by J. Naujalis and included into his Psalm book. In this way the *Psalm book* reflected the convergence of Lithuanian–Polish singing tradition conditioned historically.

J. Naujalis the *Psalm book* printed in M. Sokolovski and A. Estrin publishing house apparently became not only the beginning of the Lithuanian notes publishing in Lithuania, but also the sample of high quality notation culture. It is shown by the comparative analysis of the Lithuanian psalm book-song. The *Psalm book* was not published for the second time, because its psalms which literary text constantly improved appeared in other psalm book.

**JUOZO NAUJALIO LIETUVIŠKAS BAŽNYTINIS GIESMYNAS (1906)
LIETUVIŠKOS CHORINĖS MUZIKOS LEIDYBOS KONTEKSTE**

REGIMANTAS GUDELIS

Santrauka

Juozo Naujaliao *Lietuviškas bažnytinis giesmynas* – pirmasis lietuvių katalikų giesmynas daugiabalsiam chorui – buvo išleistas 1906 m. Kaune netrukus po spaudos draudimo atšaukimo. Daugelis jame paskelbtų giesmių, litanijų bei lotyniškų antifonų ir dabar yra giedama bažnyčiose, o kai kurios iš jų įrašytos į plokšteles. Nors *Lietuviškas bažnytinis giesmynas* savo istorine reikšme prilygo pirmiesiems Vinco Kudirkos ir Vydūno lietuviškų liaudies dainų rinkiniams chorui, dėl įvairių priežasčių jo istorinė reikšmė buvo nutylėta. Dėl to giesmyno vaidmuo tautos kultūroje turi būti iš naujo peržiūrėtas ir adekvačiai įvertintas.

Pirmieji lietuviškų dainų ir giesmių rinkiniai chorams buvo išleisti Tilžėje. *Lietuviškas bažnytinis giesmynas* išleistas Kaune, M. Sokolovskio ir A. Estrino spaustuvėje, pradėjo lietuviškų gaidų chorui leidybą Lietuvoje.

J. Naujaliao giesmyną lyginant su kitais pirmaisiais lietuviškais chordiniais leidiniais, atsiskleidžia gana aukšta jo notografinė kultūra. J. Naujalis, susisteminęs įvairias muzikines giedojimo formas (litanijas, psalmodijas, giesmes, antifonus ir t. t.), pateikė diferencijuotą ir menkai išsilavinusiems parapijų vargonininkams suprantamą notografijos būdą.

Lietuviškas bažnytinis giesmynas apibendrino XX a. pradžios bažnytinės muzikos reformos ir tautinio atgimimo siekius, turėjo aktualų mokomąjį ugdomąjį pobūdį, padėjo keturbalsio chordinio giedojimo bažnyčiose metodinius pagrindus. Todėl neginčijama jo istorinė reikšmė chordinės muzikos leidyboje ir tautos muzikinėje kultūroje apskritai.